

А. Сибірний, академік НАН України, директор Інституту біології клітини НАН України:

«...Пропоную провести загальну виробничу атестацію, тобто оцінювання рівня наукової діяльності всіх установ та наукових підрозділів НАН України, які працюють у галузі природничих наук, щоби встановити, чи цей рівень відповідає міжнародному і чи є вагомими впроваджені (або готові до впровадження) розробки. Існують критерії, які використовуються в країнах Євросоюзу. До атестації слід залучити іноземних експертів, зокрема з тих країн ЄС, котрі мають недавній успішний досвід реформування наукового сектору. Добрим прикладом може бути Польща, країна з приблизно такою ж кількістю населення, що й Україна. Поляки домоглися значних успіхів у реформуванні управління наукою й мають серйозні здобутки у природничих науках. В Україні спочатку потрібно прийняти загальну концепцію реформ, а до неї – «дорожню карту» з конкретними заходами та часовими рамками.

Основними критеріями оцінювання для установ, які працюють у галузі експериментальних наук, повинні стати сумарний імпаکت-фактор публікацій підрозділу чи інституту за певний період часу (скажімо, 5 років), індекс цитувань та індекс Гірша з розрахунку на одного працюючого наукового співробітника. Кожен із цих параметрів має свої переваги і вади, тому для повноти картини аналізують усі три. Якщо аналізувати сумарний імпакт-фактор авторів за обмежений відтинок часу (скажімо, 5 років), можна порівнювати здобутки молодих і старших дослідників, чого не дозволяють загальний індекс цитування та індекс Гірша. Загальний індекс цитувань визначає, скільки разів послалися на публікації даного автора за його наукову кар'єру. Індекс Гірша розставляє всі публікації автора за рейтингом, залежно від кількості посилань на кожну з них. Якщо, наприклад, індекс Гірша становить 20, це означає, що на двадцятку за рейтингом публікацію послалися 20 разів (на вищі в списку посилалися стільки ж або більшу кількість разів). Обидва індекси вищі (в середньому) в авторів із тривалішою науковою кар'єрою. Індекс Гірша у молодих науковців і в тих, хто завершив наукову кар'єру з невеликою кількістю наукових праць (хай і найвищого гатунку), буде завжди низьким. Тобто якщо автор має лише дві наукові праці, то його максимальний індекс Гірша є 2. Загальний індекс цитування певною мірою не має цих обмежень, бо якщо автор, скажімо, опублікував лише дві роботи, але дуже значимі, то його загальний індекс цитування може бути дуже високим, незважаючи на дуже низький індекс Гірша. І все ж більшість лауреатів Нобелівської премії мають індекс Гірша близько 40 – 50. Автори польських конкурсних проектів повинні надати всі три параметри: свій сумарний імпакт-фактор за останні 5 років, індекс цитувань та індекс Гірша.

Схожа ситуація і в інших країнах. У нас перелічені наукометричні параметри вже стали відомими, однак є сильний опір їх впровадженню. Критиками використання наукометричних параметрів виступають зазвичай науковці, в яких зазначені параметри дуже низькі.

Для оцінки рівня прикладних розробок слід проаналізувати сумарний прибуток установи чи її підрозділу від продажу ліцензій, ноу-хау, господарських договорів із підприємствами тощо з розрахунку на одного працюючого наукового співробітника. Отримані дані за результатами оцінювання рівня фундаментальних та прикладних наукових досліджень і розробок слід використати для вирішення питання, чи конкретна установа (та кожен її підрозділ) заслуговують на подальше бюджетне фінансування. Кращим за цими показниками установам та підрозділам фінансування пропоную збільшити, а найгіршим – зменшити із можливістю його повного припинення за відсутності позитивної динаміки впродовж, скажімо, трьох – п'яти років. Таким чином, кращі підрозділи й установи функціонуватимуть як «ключові лабораторії», що існували в нас недовго у галузі клітинної та молекулярної біології.

Варто прислухатися до думки багатьох фахівців про доцільність приєднання державних галузевих академій наук до НАН України на правах відділень: наприклад, Відділення аграрних наук чи Відділення медичних наук. Саме в такий спосіб організована польська академія наук. Об'єднання академій дозволить заощадити кошти управління наукою. Перекоаний, що це допоможе підвищити рівень досліджень у галузі медицини та сільського господарства.

Слід перейти до залучення іноземних вчених до рецензування конкурсних вітчизняних проектів, як роблять у більшості країн ЄС. Це дозволить забезпечити вищу об'єктивність їх рецензування і поступово підвищить їхній науковий рівень. Для цього проекти мали б готуватися українською та англійською мовами. Конкурсні проекти в Польщі, наприклад, готуються польською та англійською мовами і рецензуються як польськими, так і іноземними експертами.

Пропоную зменшити кількість публікацій, які вимагаються для захисту кандидатських дисертацій, до однієї у разі, якщо роботу опубліковано в міжнародному журналі з імпаکت-фактором понад 2, а здобувач у ній є першим автором, або ж, як альтернатива, залишити на рівні трьох робіт, але обов'язково в академічних наукових журналах, до яких не слід зараховувати різноманітні збірники праць. Як відомо, кількість друкованих робіт, необхідних для захисту кандидатських дисертацій, волонтаристським рішенням колишнього керівництва МОН було збільшено до п'яти без жодних

консультацій із науковою спільнотою України. У результаті таке рішення призвело до істотного зниження наукового рівня дисертаційних робіт, оскільки в гонитві за кількістю публікацій неминуче знижувалася їх якість.

Слід впровадити вимогу мати не менше трьох публікацій у міжнародних наукових журналах із визначеним імпаکت-фактором для захисту дисертацій на здобуття звання доктора наук, із подальшим планомірним зростанням необхідної кількості таких міжнародних публікацій. Для підготовки якісних наукових кадрів НАН України повинна негайно розробити і впровадити диверсифіковану за галузями науки систему вимог до кандидатських та докторських дисертацій. Узгодити відповідні вимоги з Урядом та ДАК. Вважаю доцільним підвищити статус вищого атестаційного органу держави шляхом його перепідпорядкування безпосередньо Кабінетові міністрів України. Ще важливіше – ліквідувати спеціалізовані вчені ради (спецради), створені за часів СРСР. Комісія для захисту дисертацій має створюватися окремо для кожного захисту із залученням до її складу провідних фахівців установи, в якій роботу було виконано, або, в разі відсутності таких, установи, в якій роботу буде представлено до захисту. Саме так організовано захист дисертаційних робіт у багатьох країнах Євросоюзу, де про спецради ніхто й не чув (як і про мінімум 5 робіт для кандидатських і 20 для докторських дисертацій), а рівень науки значно вищий. Слід зрозуміти: в країнах ЄС (та й інших розвинених країнах) основну експертизу наукових праць проводять не на процедурах захисту дисертацій і не в атестаційних комісіях (типу наших теперішнього ДАК та колишнього ВАК), а в редакціях міжнародних журналів, де роботи підлягають прискіпливому критичному аналізу і де більшість робіт (до 70 %) відхиляється. В Україні на сьогодні існує практика, коли багато або й більшість присутніх членів спецради не є фахівцями у галузі дисертаційної роботи, і все ж кожен із них голосує. Систему спецрад слід якомога швидше замінити системою одноразових комісій, створених спеціально під тему конкретної дисертаційної роботи. Їх склад може узгоджуватися у ВАКу. Комісія повинна мати право (від імені установи, при якій вона створена і де відбувається захист) присуджувати ступені кандидата та доктора наук. Рішення установи про науковий ступінь може бути відхилене ВАК лише у разі виявлення істотних порушень етики науковця, зокрема плагіату.

Щодо назв наукових ступенів. У нас використовуються два ступені – кандидата і доктора наук, тоді як у багатьох країнах лише один – доктор наук (приблизно відповідає нашому кандидату). Два наукових ступені – доктора та габілітованого доктора – існують у таких країнах Євросоюзу, як Німеччина, Австрія. Причому термін доктор філософії (PhD) застосовується

рідко. Найчастіше це доктор наук, наприклад, фізики чи біології. Але ніде немає вимоги 20 публікацій до дисертації другого рівня (наш доктор наук). Польща взагалі два роки тому скасувала вимогу написання докторських (у нашому розумінні) дисертацій, зберігши ступінь доктора наук (габілітованого доктора), вважаючи, що підготовка докторської дисертації забирає багато часу, який не використовується для наукової роботи. Здобувач ступеня габілітованого доктора подає стислий реферат своїх робіт, виконаних після захисту дисертації доктора (нашого кандидата) наук, разом із відбитками публікацій, і вчена рада оцінює доробок здобувача. Якщо здобувач має 4–5 міжнародних публікацій, у яких він є першим або кореспондуючим автором, причому необов'язково монотематичних, йому присуджується ступінь габілітованого доктора без підготовки дисертації та її публічного захисту (навіть присутність здобувача на засіданні ради не є обов'язковою). Безперечно, нам слід проаналізувати й запозичити це нововведення польських колег. Гадаю, варто замість докторської дисертації готувати автореферат власних публікацій і подавати його разом із відбитками робіт до ради чи комісії із захистів, як це практикується в більшості країн Євросоюзу. Що дозволить вивільнити час, який докторант витрачає на написання докторської дисертації, для наукових досліджень» (*Сибірний А. Скільки не кажіть «халва»... // Дзеркало тижня. Україна (<http://gazeta.dt.ua/science/skilki-ne-kazhit-halva-bez-kardinalnih-reform-sistemi-upravlinnya-naukoyu-situaciya-z-yiyi-finansuvannyam-bude-lishe-pogirshuvatisya-.html>). – 2014. – 18–25.04).*